

BELA BARTOK(1881, Nođsentmikloš–1945, Njujork)

Bela Bartok je rođen 25. marta 1881. godine u malom banatskom mestu Nođsentmikloš (u današnjoj Rumuniji) u Kraljevini Ugarskoj, u okviru ondašnjeg Austro-ugarskog carstva. Njegov otac bio je direktor lokalne poljoprivredne škole, a mladi Bela imao je mešovito poreklo. Sa očeve strane pripadao je mađarskoj plemićkoj porodici nižeg ranga, dok je s majčine strane bio nemačke, slovačke i poljske krvi. Pokazivao je izuzetan muzički talenat već u ranom detinjstvu. Do četvrte godine mogao je da svira oko četrdeset različitih komada na klaviru, a sa pet godina je počeo da odlazi na prve zvanične časove muzike kod lokalnog učitelja. Majka ga je, sa njegovom sestrom Eržebet, odvela da živi u Nođsološ (današnja Ukrajina), a kasnije u Požun (današnja Slovačka). Njegov prvi javni nastup bio je u jedanaestoj godini u Nođsološu, a recital mu je bio veoma dobro primljen. Svirao je nekoliko komada, uključujući i jednu od ličnih kompozicija pod nazivom: *Tok Dunava*, koju je napisao sa devet godina. Ubrzo nakon ovoga nastupa, Bartok postaje učenik Lasla Erkela, a na predlog Erne Dohnanija, od 1899. do 1903. godine pohađa Kraljevsku muzičku akademiju u Budimpešti (današnja Nacionalna muzička akademija *Franc List*). Klavir mu je predavao prof. Ištvan Toman, nekadašnji Listov student, a kompoziciju prof. Hans Kesler. Na Akademiji se sprijateljiio sa Zoltanom Kodaljem, koji ga je značajno motivisao i postao njegov životni prijatelj i stručni saradnik.

Komponovao je 1903. godine svoje prvo veliko delo za orkestar: *Košut*, simfonijsku poemu koja je posvećena Lajošu Košutu, heroju Mađarske revolucije 1848. godine. Upoznao je Riharda Štrausa 1902. godine u Budimpešti, a njegova muzika je snažno uticala na Bartokova rana dela. Kada je 1904. godine bio na selu, čuo je mladu dadilju Lidi Dosa, poreklom iz Transilvanije, kako peva narodne pesme svoga kraja deci koju je čuvala. Sam Bartok je isticao da je zapisao po njenom pevanju par melodija koje su veoma neobične i nisu ni nalik građanskim popularnim mađarskim pesmama. Ovo je u Bartoku izazvalo celoživotnu posvećenost proučavanju i beleženju folklorne muzike. Od 1907. godine crpeo je inspiraciju od francuskog kompozitora Kloda Debisija. Kasnije su dela Franca Lista i modernista Igora Stravinskog i Arnolda Šenberga takođe duboko uticala na njega. Prvi gudački kvartet komponovao je upravo ove 1907. godine, koja je u mnogo čemu predstavljala prekretnicu u njegovom životu i delu. Te godine je postao i profesor klavira na Kraljevskoj akademiji u Budimpešti, a učenici su mu bili Fric Rajner, Đerđ Šolti, Đerđ Šandor, Erne Balog i Lili Kraus, danas sve do jednog eminentni muzički umetnici, interpretatori i dirigenti. Uporedo sa predavanjem, nastavio je sa komponovanjem muzike.

Osim velikih orkestarskih dela, inspirisanih muzikom Johanesa Brahmsa i Riharda Štrausa, komponovao je i nekoliko malih klavirskih komada koji su bili napisani pod uticajem narodne muzike. Zajedno sa Kodaljem putovao je 1908. godine u ruralna područja Mađarske radi prikupljanja i istraživanja stare mađarske narodne muzike, kao i nekih oblika romske muzike. Obojica su shvatili da su melodije, zasnovane na pentatonskim razmerama, slične onima u azijskim narodnim tradicijama i ubrzo su u svojim kompozicijama usvojili elemente takve narodne muzike. Bartok je 1911. godine započeo svoju jedinu operu: *Zamak Plavobradog*, posvećenu svojoj tadašnjoj supruzi Marti. Prijavio se na konkurs koji je sprovedla mađarska Komisija za likovnu umetnost, ali na njegovo razočaranje, odbili su ga. Sledeće dve–tri godine pisao je manje, preferirajući da se fokusira na prikupljanje i aranžiranje narodne

muzike. Sakupljao je i beležio note mađarske, slovačke, srpske, rumunske, bugarske, moldavske, vlaške i alžirske narodne muzike.

Naročito je interesantno njegovo istraživanje folklor srpskih melodija sa prostora Banata, koje je najpre beležio fonografom 1912. godine, u okolini svog rodnog kraja, u mestima Temešmonoštoru i Saravola, gde je beležio napeve na osnovu pevanja i sviranja violinista, tamburaša i gajdaša iz ovih krajeva, a zatim 1935. godine ih je zapisao i za života pripremio za štampanje, ali nije uspeo da ih objavi. Bartokovi zapisi srpskih melodija sa teritorije Banata objavljeni su u izdanju celokupnih Bartokovih dela u više tomova 1971. godine. Srpski institut iz Budimpešte je 2012. godine, uz saradnju sa Udruženjem *Vujičić* iz Sentandreje i Muzikološkim institutom Akademije nauka Mađarske u Budimpešti, organizovao internacionalni naučni skup pod nazivom: *Bela Bartok i srpska muzika*, povodom stogodišnjice od nastanka Bartokovih fonografskih zapisa instrumentalnih, vokalnih i vokalno-instrumentalnih melodija Srba iz Banata.

Izbijanje Prvog svetskog rata prisililo ga je da prekine turneje, a vratio se komponovanju, napisavši balet *Drveni princ* (1914–1916) i *Gudački kvartet br. 2* (1915–1917), pod snažnim uticajem Debisija. Revidirao je partituru 1917. godine i napisao završetak opere *Zamak Plavobradog*. 1921. i 1922. godine napisao je dve sonate za violinu koje su u strukturnom pogledu neka od njegovih najtežih dela. U sledećoj deceniji komponovao je: *Treći i Četvrti gudački kvartet* (1927–1928), *Cantata Profana* (1930), *Peti gudački kvartet* (1934), *Muzika za gudače, udaraljke i čelestu* (1936), *Sonata za dva klavira i udaraljke* (1937), *Divertimento za gudački orkestar* (1939) i *Šesti gudački kvartet* (1939). U istom periodu takođe je proširio svoje aktivnosti kao koncertni pijanista, svirajući u mnogim zemljama Zapadne Evrope, u Sjedinjenim Državama i Sovjetskom Savezu. Otputovao je 1936. godine u Tursku kako bi sakupljao i proučavao ondašnju narodnu muziku. Tamo je radio u saradnji sa turskim kompozitorom Ahmetom Adnanom Sajgunom.

Pred početak Drugog svetskog rata i sve većeg nacističkog terora kasnih tridesetih godina, odlučio je da napusti Mađarsku i emigrira u Sjedinjene Države. Ipak, ostao je veran Mađarskoj, njenom narodu i kulturi. Nastanjen u Njujorku, postao je američki državljanin. U SAD-u je postavljen za asistenta na muzičkom odseku na Univerzitetu Kolumbija u gradu Njujorku i držao je predavanja o mađarskoj narodnoj muzici, ali i muzici drugih naroda iz ovog dela Evrope. To mu je pomoglo da nastavi da se bavi narodnom muzikom, posebno velikom zbirkom srpskih i hrvatskih narodnih pesama, od kojih se veliki broj danas nalazi u Centralnoj američkoj nacionalnoj biblioteci *Library of Congress* u Vašingtonu DC.

Njegovo zdravlje se pogoršalo početkom 1940. godine. Po narudžbini i uz pomoć violiniste Jožefa Sigetia i dirigenta Frica Rajnera, završio je nekoliko svojih remek-dela. Njegov *Koncert za orkestar* iz 1943. godine naručio je dirigent i kontrabasista Sergej Kusevicki, koji ga je premijerno izveo sa Bostonskim simfonijskim orkestrom 1944. godine, na oduševljenje stručne kritike u čuvenom Karnegi holu u Njujorku. Svetski poznati violinista Jehudi Menuhin poručio je *Sonatu za violinu solo*, a 1945. godine Bartok je počeo da komponuje svoj poslednji *Treći koncert za klavir i orkestar*, za rođendan svoje druge žene, pijanistkinje Dite Pastori. Nažalost, nije uspeo da ga dovrši zbog prerane smrti izazvane leukemijom.

Umro je u Njujorku 1945. godine, a njegovi posmrtni ostaci prebačeni su u Budimpeštu, gde je priređena sahrana sa državnim počastima.

Bartok je za sobom ostavio legat ogromnih razmera na nekoliko polja svoga delovanja, a samim tim ostavio je i ne malo lak zadatak istraživačima koji se opredele da proučavaju njegovu muziku i naučno delo na polju etnomuzikologije.

Muzički primer:

Bela Bartok: 44 dua za dve violine, [*Srpska igra*](#) (Icak Perlman, violina; Pinkas Cukerman, violina).